Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.
Серія економічна. Серія юридична. Випуск 28/2021

http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5752104

Шинкар Т.І.
кандидат юридичних наук
суддя,
Восьмий апеляційний адміністративний суд
https://orcid.org/0000-0002-3252-2167

РОЗВИТОК РЕГУЛЮВАННЯ ОБМЕЖЕНЬ ПРАВ ГРОМАДЯН НА ІНФОРМАЦІЮ В СИСТЕМІ СУБ'ЄКТНО-ОБ'ЄКТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

JEL Classification: K 39
SECTION "LAW": Право

Анотація. У статті, з огляду на актуальність і значущість проблеми обмеження прав і свобод людини і громадянина, викладено результати проведеного аналізу розвитку регулювання обмежень прав громадян на інформацію в системі суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки. Проаналізовано положення інформаційного законодавства України щодо сутності та класифікації видів інформаційної діяльності.

Констатовано, що здійснюючи визначення «загроз національній безпеці України» законодавець одночасно має на увазі інформаційну діяльність та інформаційні операції. Зроблене припущення що інформаційні операції є похідними від основних видів інформаційної діяльності та/або їх комбінацією, яка утворюється у межах іншого виду чи сфери діяльності.

Регулювання обмежень прав громадян на інформацію в системі суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки запропоновано розглядати як систему заходів щодо реалізації державної політки у сферах національної безпеки і оборони. Запропоновано досліджувати у межах подальших наукових розвідок «державну інформаційну політику» як «самостійний напрям», що включає побудову суб'єкта публічного адміністрування чи виділення окремої групи об'єктів.

Ключові слова: права і свободи людини і громадянина, право на інформацію, обмеження прав і свобод, обмеження права на інформацію.

Annotation. Given the relevance and significance of the problem of restriction of human and civil rights and freedoms, the article presents the results of the analysis of the regulation of restrictions on the rights of citizens to information in the system of subject-object relations in the field of national security. The provisions of the information legislation of Ukraine on the essence and classification of types of information activities are analyzed.

It is emphasized that the definition in the Law of Ukraine "On National Security of Ukraine" of the basics and principles of national security and defence, goals and basic principles of state policy that will guarantee society and every citizen protection from threats has raised the issue of regulation of subject-object relations area, which has already received its new "impetus" to resolve with the approval in 2020 of the National Security Strategy.

It is stated that in defining "threats to the national security of Ukraine," the legislator simultaneously means information activities and information operations. Therefore, it is assumed that information transactions are derived from the main types of information activities and/or a combination thereof, which is formed within another type or field of activity.

It is concluded that it is expedient not to talk about the independence of information security in the system of subject-object relations, but on the contrary about its ability to integrate measures to ensure all areas of national security. Regulation of restrictions on the rights of citizens to information in the system of subject-object relations in the field of national security is proposed to be considered as a system of measures for the implementation of state policy in the field of national security and defence defined in Part 4. Art. 3 of the relevant Law. In the framework of further scientific research, "state information policy" as an "independent direction", which includes the construction of a subject of public administration or allocating a separate group of objects.

Keywords: human and civil rights and freedoms, right to information, restriction of rights and freedoms, restriction of the right to information.

Вступ

Визначення у Законі України «Про національну безпеку України» основ та принципів національної безпеки і оборони, цілей та основних засад державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз актуалізувало проблему регулювання суб'єктно-об'єктних відносин у цій сфері, яка вже отримала свій новий «імпульс» до вирішення із схваленням у 2020 році Стратегії національної безпеки «Безпека людини – безпека країни». Загалом більшість суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки сьогодні зазнають переоцінки, мають бути реорганізовані чи налаштовані на новій основі.

Зокрема О. Хитра, розглядаючи проблеми реагування на кризові ситуації, що загрожують національній безпеці наголошувала, що оцінювання спроможності захисту (пильного стеження за недоторканністю) національних інтересів України, якими, у відповідності до закону, виступають життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян, від реальних та потенційних загроз стає основною функцією держави щодо реагування на кризові ситуації, що загрожують національній безпеці України в якій мають відображатися суб'єктивно-об'єктивні зв'язки у сфері національної безпеки [1].

Визначення суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки, як особливої категорії, виглядає закономірним процесом диференціації правових відносин в цій сфері, що сприятиме створенню дієвого механізму правового регулювання суспільних відносин в системі забезпечення національної безпеки України.

Загально теоретичними дослідженнями питань місця, ролі та статусу окремих суб'єктів та об'єктів в різних сферах публічного адміністрування, у т.ч. у сфері національної безпеки України, займалися багато вітчизняних правознавців, зокрема: В. Авер'янов, Л. Біла-Тіунова, Ю. Битяк, С. Ківалов, О. Корнієвський, В. Настюк, Н. Нижник, О. Оболенський, Ю. Тодика, О. Хитра та ін.

Проблематика інформаційної безпеки та її забезпечення у різних аспектах досліджувались у наукових працях О. Баранова, В. Брижка, В. Горбуліна, В. Гурковського, О. Дзьобаня, О. Довганя, Р. Калюжного, О. Комісарова, Б. Кормича, В. Ліпкана, А. Марущака, В. Пилипчука, Г. Почепцова, Т. Ткачука, О. Тихомирова та інших вітчизняних та зарубіжних дослідників. Разом з цим питання розгляду регулювання обмежень прав громадян на інформацію в системі суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки, визначення витоків його систематизації та впорядкування, а також проблем імплементації результатів таких досліджень у сучасну практику забезпечення національної безпеки України залишаються практично не дослідженими сучасною правовою наукою.

Мета статті. Виходячи з актуальності і значущості проблеми, метою статті є викладення результатів проведеного аналізу розвитку регулювання обмежень прав громадян на інформацію в

системі суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки та формулювання на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо подальших розвідок у цій сфері.

Результати

Проголошені у преамбулі до Закону України «Про національну безпеку України» основи визначення й розмежування повноважень державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюваний ним базис для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, а також декларований зв'язок цих основ із визначенням систем командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запровадженням всеосяжного підходу до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпеченням, у такий спосіб, демократичного цивільного контролю над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони у повній мірі стосуються інформаційної сфери загалом та проблеми обмеження прав громадян на інформацію, зокрема. Так, наприклад, здійснюючи визначення у п.6. ч.1. ст. 1 цього Закону «загроз національній безпеці України», як явищ, тенденцій і чинників, що унеможливлюють чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [2], законодавець одночасно має на увазі й інформаційну діяльність, як об'єкт публічного адміністрування у сфері національної безпеки, й інформаційні операції, як «діяльність суб'єкта, що наділений відповідними повноваженнями в інформаційній сфері».

Слід згадати, що у відповідності до ст. 4 Закону України «Про інформацію» суб'єктами інформаційних відносин виступають фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян, суб'єкти владних повноважень. Об'єктом таких інформаційних відносин є інформація - будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [3].

У відповідності до ст. 9 згаданого Закону основними видами інформаційної діяльності є створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорона та захист інформації [3]. Слід зробити припущення, що згадані вище інформаційні операції є похідними від основних видів інформаційної діяльності та/або їх комбінацією, яка утворюється у межах іншого виду чи сфери діяльності.

Говорячи про «цілеспрямованість» інформаційної діяльності законодавець вже у межах Закону України «Про інформацію» закріплює її основи, а також розділяє у ч. 1 ст. 23 «інформаційну послугу» як діяльність з надання інформаційної продукції споживачам з метою задоволення їхніх потреб та, безпосередньо, «інформаційну продукцію» як матеріалізований результат інформаційної діяльності, призначений для задоволення потреб суб'єктів інформаційних відносин [3].

Загалом, ґрунтуючись на «діяльнісному» підході в праві доцільним є розгляд сутності суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки, насамперед, де вона «перетинається» із сферою інформаційної діяльності, забезпеченням свободи слова, висловлювань, думок тощо.

Так, у ст. 5 Закону України «Про інформаційні агентства» визначено види їх інформаційної діяльності (збирання, обробка, творення, зберігання, підготовка інформації до поширення, випуск та розповсюдження інформаційної продукції [4]) із віднесенням останніх двох до реалізації права на свободу підприємницької діяльності в інформаційній сфері.

У контексті викладеного свободу діяльності друкованих засобів масової інформації слід тлумачити як спосіб здійснення свободи слова і вільного вираження у друкованій формі своїх поглядів і переконань, які гарантуються Конституцією України і, відповідно до Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», означають право кожного вільно і незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку інформацію за допомогою друкованих засобів масової інформації, крім випадків, визначених законом, коли обмеження цього права необхідно в інтересах національної безпеки, територіальної

цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [5].

У відповідності до ст. 1 Закону України «Про наукову та науково-технічну інформацію» науково-інформаційна діяльність – це сукупність дій, спрямованих на задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави у науково-технічній інформації, що полягає в її збиранні, аналітично-синтетичній обробці, фіксації, зберіганні, пошуку і поширенні [6], а фізичні та юридичні особи у сфері дії цього Закону виступають як творці і накопичувачі науково-технічної інформації, власники, виробники, зберігачі і споживачі інформаційної продукції та послуг, а також як посередники у сфері науково-інформаційної діяльності (ч.2. ст. 3) [6].

Додаючи елементи системного підходу та, одночасно, підкреслюючи методи правового регулювання інформаційної діяльності законодавець у ст. 3 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» визначає, що суб'єктами відносин, пов'язаних із захистом інформації в системах, є: володільці інформації; власники системи; користувачі; спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань організації спеціального зв'язку та захисту інформації і підпорядковані йому регіональні органи [7]. При цьому слід зробити висновок про наявність лише в останньому випаду суб'єктно-об'єктних зв'язків (відносин), в інших випадках – «на підставі укладеного договору або за дорученням власник системи може надати право розпоряджатися системою іншій фізичній або юридичній особі - розпоряднику системи» [7].

Повертаючись до змісту Закону України «Про національну безпеку України» зазначимо, що здійснюючи у ч.1. ст. 3 Закону опис державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України, а згодом – визначення принципів такої діяльності законодавець використовує ті самі елементи системного підходу, що, з одного боку, надало йому можливість закріпити такі підсистеми як: захист людини і громадянина (їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності); захист суспільства (його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку); захист держави (її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності); захист території, навколишнього природного середовища (від надзвичайних ситуацій), але, з іншого, побудувало основи «конкуренції» таких підсистем й ізоморфного визначення повноважень суб'єктів забезпечення національної безпеки, їх «перетікання», наприклад із підсистеми захисту конституційних прав і свобод до підсистеми захисту конституційного ладу чи підсистеми захисту території.

Наявність таких «наслідків» неодноразово відмічали вітчизняні й закордонні фахівці у сфері інформаційного права та інформаційної безпеки, однак без належної оцінки такому явищу. Так, автори монографії «Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення» зазначали, що «актуальність розгляду сутності інформаційної безпеки обумовлена цілою низкою чинників:

- вона сьогодні є головним стратегічним напрямом державної політики, основою забезпечення ефективної економічної та оборонної могутності держави;
- інформаційна безпека у сучасному світі є таким атрибутом, від якого у визначальному плані залежить і ефективність життєдіяльності сучасного суспільства;
- інформаційна безпека принципово вимагає необхідність змінити обсяг і важливість інформації, яка обертається в технічних засобах її збереження, обробки та передачі;
- інформаційна безпека визначається станом комп'ютеризації основних сфер діяльності, який вимагає врахування широкого спектру внутрішніх і зовнішніх загроз, які характеризуються функціонуванням нетрадиційних каналів, що ведуть до втрати інформації і несанкціонованого доступу до неї;

- інформаційна безпека передбачає масове оснащення всіх державних установ, підприємств, організацій і приватних осіб засобами обчислювальної з метою для виявлення і послаблення і можливо ліквідації реальної загрози створення розгалужених систем регулярного несанкціонованого контролю за інформаційними процесами і ресурсами, країни;
- інформаційна безпека має враховувати реальність сьогодення, пов'язаною із застосування інформаційної зброї ї ведення інформаційних війн;
- вона потребує належного правового регулювання суспільних відносин у сфері інформаційної безпеки, які не повинні призвести до серйозних негативних наслідків, що могли б ускладнювати підтримання необхідного балансу інтересів особи, суспільства та держави;
- недобросовісне виконання завдань інформаційної безпеки може призвести до зниження рівня внутрішньої інформаційної безпеки України, прямим наслідком чого може стати дестабілізація соціально-політичної обстановки, проведення акцій опору щодо прийнятих тих чи інших державних рішень;
- ігнорування інформаційної безпеки веде до погіршення ситуації із забезпеченням збереження державної таємниці, недостатньо розвиненого механізму забезпечення службової таємниці;
- відсутність інформаційної безпеки може свідчити про відставання вітчизняних інформаційних технологій, що буде змушувати при створенні інформаційних систем закуповувати імпортну техніку і залучати іноземні фірми, через що значно підвищиться імовірність несанкціонованого доступу до інформації, зросте залежність від іноземних виробників комп'ютерної і телекомунікаційної техніки, програмного забезпечення» [8, С. 249-250].

О. Довгань та Т. Ткачук, разом із цим наголошували, що забезпечення інформаційної безпеки є запорукою забезпечення інших складових національної безпеки, адже всі типи взаємовідносин між суб'єктами інформаційного суспільства ґрунтуються на споживанні й обміні інформацією, а когнітивний простір багато в чому не лише обслуговує й супроводжує, але й підміняє реальний [9, С.90]. Разом із цим вказані автори дійшли висновку, щодо розмежування інформаційної безпеки як стану динамічної системи та забезпечення інформаційної безпеки як процесу підтримання цього стану (включаючи самовідтворення, збереження та розвиток) дозволяє зняти протиріччя між організаційно-структурним і функціонально-діяльнісним підходами до визначення сутності феномену інформаційної безпеки та її системи [9, С.100].

Врахуємо також і ряд інших зауважень, які зроблено у різних роботах присвячених питанням інформаційної безпеки, та які мають характерне відношення до суб'єктно-об'єктних зв'язків у цій сфері, зокрема зауваження В. Ліпкана, Ю. Максименко, В. Желіховського щодо інтегральності, наскрізного й змістовного значення – «показника захищеності всіх громадян, суспільства і держави» [10, С. 46].

Висновки

У системі суб'єктно-об'єктних зв'язків доцільно вести мову не про самостійність інформаційної безпеки, а навпаки про її здатність інтегрувати заходи забезпечення різних сфер – військової, державної, економічної, політичної, громадської тощо. Відповідно, регулювання обмежень прав громадян на інформацію в системі суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки має набувати характеру системи заходів щодо реалізації державної політки у сферах національної безпеки і оборони визначених у ч.4. ст. 3 відповідного Закону.

Перспективні напрямки подальших досліджень. Розвиваючи вказане слід зазначити, що РНБО України у 2016 році здійснило розробку й прийняла рішення «Про Доктрину інформаційної безпеки

України» [11] із відповідним змістовним наповненням, що дозволяє у подальшому вести мову про наявність «державної інформаційної політики» як єдиного «самостійного напряму» інформаційної безпеки з точки зору побудови суб'єкта публічного адміністрування чи виділення окремої групи об'єктів.

Список використаних джерел

1. Хитра О. Л. Реагування на кризові ситуації, що загрожують національній безпеці України в системі суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки. *Держава та регіони.* Сер.: Право. 2018. С. 117–122.
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2469-19
3. Про інформацію: *Закон України* від 02.10.1992 № 2657-XII**.** URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text
4. Про інформаційні агентства: *Закон України* від 28.02.1995 № 74/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80#Text
5. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: *Закон України* від 16.11.1992 № 2782-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text
6. Про науково-технічну інформацію: *Закон України* від 25.06.1993 № 3322-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322-12#Text
7. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: *Закон України* від 05.07.1994 № 80/94-ВР**.** URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text
8. Криштанович М.Ф., Пушак Я.Я., Флейчук М.І., Франчук В.І. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення: монографія. Львів : Сполом, 2020. 418 с.
9. Довгань О.Д., Ткачук Т.Ю. Система інформаційної безпеки України: онтологічні виміри. *Інформація і право.* № 1(24)/2018. С. 89-103
10. Ліпкан В.А., Максименко Ю.Є., Желіховський В.М. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції: навч. Посібник. К.: КНТ, 2006. 280 с.
11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: *Указ Президента України; Доктрина* від 25.02.2017 № 47/2017**:** URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text

.